

VOOR IEDEREEN

Een gezond leven in en na coronatijd

Inleiding

Het coronavirus veroorzaakt niet alleen veel ziektelast en een grote druk op de zorg. Ook de maatregelen die nodig zijn om de verspreiding van het virus tegen te gaan, hebben grote gevolgen voor de samenleving. De crisis heeft de grootste impact bij groepen in de samenleving waar al achterstanden waren. De coronacrisis zorgt voor toenemende ongelijkheid, ook ten aanzien van de gezondheid.

De missie van GGD Haaglanden is om de gezondheid van de inwoners in Haaglanden te bewaken, te beschermen en te bevorderen. Met de bestrijding van het coronavirus is de GGD het afgelopen jaar met prioriteit bezig geweest met de bescherming van de gezondheid van de inwoners. Nu er steeds meer bekend wordt over hoe groot de gevolgen van de crisis op de gezondheid en het welbevinden van de samenleving zijn, wil de GGD bij de gemeenten urgentie vragen voor het inzetten op de sociaal maatschappelijke gevolgen die de crisis heeft op de gezondheid van de inwoners in regio Haaglanden (bewaken en bevorderen van de gezondheid).

De meeste Nederlanders zullen in staat zijn om zich te herstellen wanneer de maatregelen versoepelen of niet meer nodig zijn. De GGD wil een voorvechter zijn voor gelijke kansen¹ en vraagt met deze kernboodschappen aandacht voor inwoners in Haaglanden die niet geheel zelfstandig aan hun herstel kunnen werken, hetzij door hun gezondheid, hetzij door een al aanwezige achterstandpositie.

Leeswijzer

Samenvatting

Een eerlijk kans voor iedereen

Een positief gemoed voor iedereen

Een goede gezondheid voor iedereen

Een veilig thuis voor iedereen

Een gezonde omgeving voor iedereen

¹ Ambitie 1 van de nieuwe visie van GGD Haaglanden

Doel

De GGD maakt zich grote zorgen over de sociaalmaatschappelijke gevolgen van de crisis en wil gemeenten oproepen om hier met urgentie op in te zetten. Met deze vijf kernboodschappen vragen we aandacht voor de volksgezondheid thema's, die volgens onze expertise op dit moment de meeste aandacht behoeven.

Met deze kernboodschappen wil de GGD met gemeenten (bestuurlijk en ambtelijk) in gesprek gaan over de gevolgen van de coronacrisis op de volksgezondheid.

Samenwerking

Bij de totstandkoming van de kernboodschappen is advies gevraagd aan belangrijke ketenpartners. Het gaat om de JGZ-organisaties, Indigo, Youz en Veilig Thuis. Deze en andere belangrijke (lokale) ketenpartners zijn nodig om de adviezen van de kernboodschappen naar de lokale situatie te vertalen, uit te werken en uit te voeren. GGD Haaglanden kan hierin de regie voeren.

Handelingsperspectieven

Alle kernboodschappen bevatten beleidsadviezen waarin we de handelingsperspectieven voor gemeenten schetsen. Overkoepelend benadrukt de GGD voor gemeenten het advies van de corona inclusieve Volksgezondheid Toekomst Verkenning (c-VTV): *Betrek ook burgers en bedrijven om meer in gezamenlijkheid de opgaven waar we voor staan aan te pakken. Immers, de opgaven waar we voor staan zijn complex van aard, en vragen vaak om een integrale en persoonsgerichte aanpak. Dit vraagt inzet van veel verschillende partijen: van nationale en lokale beleidsmakers, zorg- en volksgezondheidsprofessionals, onderzoekers, burgers, én van maatschappelijke stakeholders.¹*

Kernboodschappen

Kernboodschappen zijn integrale beleidsadviezen, de GGD adviseert om domeinoverstijgend te zoeken naar oplossingen. Positieve gezondheid kan daarbij het uitgangspunt zijn, waarbij de focus niet ligt op de gezondheidsproblemen maar op mensen zelf en wat zij belangrijk vinden.

Afbakening

Kernboodschappen gaan over de gevolgen van de crisis voor de volksgezondheid op zowel lange als korte termijn. Voor de korte termijn is meegerekend of de gevolgen ook zonder lockdown situatie zouden doorwerken. Bij lange termijn gevolgen is er meegerekend dat de situatie er anders uit kan zien in de verre toekomst gezien de preventie-, vaccinatieplannen.

Deze kernboodschappen zijn adviezen aan gemeenten. De crisis kent ook gevolgen waar de gemeente niet als eerste aan zet is. Denk aan gevolgen door uitstel van bevolkingsonderzoeken en reguliere zorg (o.a. operaties) en een verminderde gezondheid en toename van sterfte door andere aandoeningen. Deze gevolgen zijn in de kernboodschappen buiten beschouwing gelaten. Echter ook deze gevolgen zullen een grote impact hebben op de volksgezondheid en het is van belang dat deze in samenwerking met andere zorgpartijen worden gemonitord.

Lange termijn effecten van de crisis zijn nog niet bekend en er komen steeds meer inzichten en data beschikbaar. In de kernboodschappen gaan we uit van wat nu bekend is vanuit onderzoeken of signalen van professionals. De adviezen zijn tot stand gekomen vanuit een constante afweging van urgentie en (onderzoeks)kwaliteit. De urgentie is bij deze afweging de belangrijkste factor. Gemaakte aannames zijn waar mogelijk onderzocht of benoemd.

¹ RIVM. **Wat komt er op ons af en welke opgaven komen hier uit voort?**
<https://www.rivm.nl/volksgezondheid-toekomst-verkenning-vtv/c-vtv/wat-komt-er-op-ons-af>
Bezocht op maart 01, 2021.

VOOR IEDEREEN

Een gezond leven in en na coronatijd

Een eerlijke kans voor iedereen

De verwachting is dat door de coronacrisis sociaal-economische achterstanden zullen toenemen, met name bij (kwetsbare) groepen waar al achterstanden waren. Dit heeft impact op de volksgezondheid; mensen met een lagere sociaaleconomische positie hebben over het algemeen een minder goede gezondheid. Door toename van de sociaaleconomische achterstanden zullen ook de gezondheidsachterstanden verder toenemen.

Verminderde ontwikkeling jeugd

Kansarme kinderen en jongeren scoren minder goed op school. Juist bij deze kinderen zorgen de coronamaatregelen voor minder goede ontwikkeling en leerprestaties. Dit heeft gevolgen op de lange termijn voor de sociaaleconomische positie van deze kinderen.

Verlies werk en inkomsten

Voor mensen met een kwetsbare positie op de arbeidsmarkt zijn de risico's van het verlies van werk en inkomen het grootst. Met name voor laagopgeleiden, migranten, mensen met een arbeidsbeperking en jongeren kunnen de gevolgen van de crisis voor hun positie op de arbeidsmarkt groot zijn.

Aandacht sociaaleconomisch kwetsbaren

De GGD maakt zich zorgen over een aantal sociaaleconomisch kwetsbare groepen: arbeidsmigranten en ongedocumenteerden, statushouders, daklozen en sekswerkers.

Een positief gemoed voor iedereen

Hoewel het grootste deel van de Nederlanders nog steeds tevreden is over het eigen leven, blijkt dat het welbevinden van de jeugd en de psychisch kwetsbaren onder zorgwekkende druk staat.

Mentale druk jongeren

Jongeren en jongvolwassenen zitten in een fase van hun leven waarin sociaal gedrag wordt gevormd dat bepalend is voor de rest van het leven. Door de coronamaatregelen zijn sociale contacten voor een lange periode ingeperkt en wordt relationele en seksuele ontwikkeling belemmerd.

Ouderen eenzamer en angstiger

Voor ouderen kan het virus bedreigend zijn en veel ouderen zijn geliefden kwijtgeraakt en hebben met angst en rouw te maken. Daarnaast zijn ouderen door de maatregelen eenzamer geworden, terwijl een groot deel van de ouderen voor de crisis al eenzaam was.

Zorgverleners onder druk

Zorgverleners (zowel in de fysieke als in de psychosociale hulpverlening) hebben tijdens de crisis onder hoge druk gestaan. Het is van belang dat er aandacht is voor deze groep professionals.

Aandacht psychisch kwetsbaren

Een andere groep waar zorgen over zijn, zijn de mensen die voor de crisis al psychisch kwetsbaar waren en/of psychische problemen hadden. De crisis zal er bij een deel van hen voor gezorgd hebben dat klachten als angst, depressie en slapeloosheid zijn toegenomen.

Een goede gezondheid voor iedereen

De coronacrisis zorgt bij veel mensen voor een verandering in de leefstijl. Dat hoeft geen probleem te zijn, de meeste mensen zullen negatieve veranderingen na de crisis kunnen terugdraaien. Zorgen zijn er over groepen die voor de crisis al een ongezonde leefstijl en gerelateerde gezondheidsrisico's hadden.

Ongezonde leefstijl jeugd

Een groot deel van de jeugd (4-18 jaar) is minder gaan bewegen, ongezonder gaan eten en zwaarder geworden. Zorgwekkend zijn vooral de kinderen die al een ongezonde leefstijl hadden, specifiek kinderen met overgewicht en gezinnen met een lage sociaaleconomische positie.

Toename genotmiddelen

In de algehele bevolking is het gebruik van alcohol, tabak en drugs tijdens de coronacrisis niet toegenomen, en in sommige gevallen zelfs afgenomen. Wel worden er door experts zorgen geuit over middelengebruik bij specifieke groepen: toename tabak onder rokers en toename genotmiddelen onder kwetsbare groepen (ongedocumenteerde die hun baan zijn verloren en mensen die voor de crisis al last hadden van angst-, depressieve- of stress-gerelateerde klachten).

VOOR IEDEREEN *Een gezond leven in en na coronatijd*

Een veilig thuis voor iedereen

Door de coronacrisis zijn we meer thuis en hebben we minder (fysieke) sociale contacten. We zitten dicht(er) op elkaars lip en tegelijkertijd is het moeilijker om problemen te signaleren. Op dit moment is er geen onderbouwing voor een toename van huiselijk geweld. Er zijn wel vermoedens en aannames over toename van geweld in afhankelijkheidsrelaties, zeker in gezinnen die al onder spanning stonden voor de crisis. Geweldssituaties hebben een grote impact op de gezondheid, ook op de lange termijn. Er kan niet worden uitgesloten dat er wel degelijk een toename van huiselijk geweld is, en het is daarom van belang dat gemeenten en ketenpartners alert zijn op signalen, zodat tijdig kan worden ingegrepen als dat nodig is.

Een gezonde omgeving voor iedereen

De coronacrisis heeft de leefomgeving zelf en ook onze verhouding tot de leefomgeving veranderd en het belang van een gezonde leefomgeving is nog duidelijker geworden. Inzetten op een gezonde fysieke leefomgeving biedt kansen voor het tegengaan van de negatieve effecten van coronacrisis.

Druk op openbare ruimte

Afgelopen jaar zijn mensen meer thuis gaan werken en meer op de eigen buurt aangewezen voor sporten, ontspannen en ontmoeten. Dat heeft geleid tot grotere drukte in de openbare ruimte.

Thuisventilatie onvoldoende

Door de coronamaatregelen is men steeds vaker en met meer mensen in huis. Veel oude en goedkope huurwoningen, die vaak te vinden zijn in wijken waar mensen met een lage sociaaleconomische positie wonen, hebben maar in beperkte mate de beschikking over goede ventilatiemogelijkheden.

Ventilatie veel scholen niet op orde

Uit onderzoek blijkt dat op veel scholen de ventilatie niet op orde is. Naast verspreiding van infectiezieken kan onvoldoende ventilatie ook invloed hebben op de schoolprestaties; leerlingen kunnen last krijgen van klachten als hoofdpijn of concentratieproblemen.

BELEIDSADVIEZEN

- **Signaleren:** Wees alert op signalen de komende periode, ook na de crisis, en werk aan signaleringsinstrumenten in het nieuwe normaal
- **Preventie:** doorbreek de negatieve trend zo snel mogelijk om nog grotere schade op langere termijn te voorkomen.
- **Intensiveren:** ga uit van dat wat er al gebeurt en intensiveer daar waar het nodig is.
- **Domein overstijgend:** Slimme verbindingen tussen volksgezondheid en andere domeinen.
- **Publiek en private samenwerking:** betrek burgers en bedrijven, focus op positieve gezondheid en eigen regie.

Een eerlijke kans voor iedereen

Inleiding

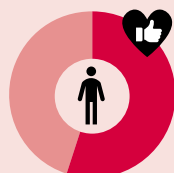
De verwachting is dat door de coronacrisis sociaaleconomische achterstanden zullen toenemen. Het is aannemelijk dat de crisis en met name de coronamaatregelen, grotere gevolgen hebben voor inwoners die al een kwetsbare sociaaleconomische positie hadden voor de crisis. Dit heeft impact op de volksgezondheid; mensen met een lagere sociaaleconomische positie hebben over het algemeen een minder goede gezondheid.

De GGD maakt zich zorgen over achterstanden die ontstaan of verergeren in ontwikkeling, in kansen op de arbeidsmarkt en in financiële mogelijkheden, met name bij (kwetsbare) groepen waar al achterstanden waren. Deze sociaaleconomische achterstanden zullen ook de gezondheidsachterstanden verder doen toenemen.

Het tegengaan van de sociaaleconomische achterstanden ligt niet in de eerste plaats op het domein volksgezondheid. De GGD wil met deze (en hierop volgende) kernboodschap(en) urgentie vragen voor een integrale benadering, waarbij ook nadrukkelijk ingezet wordt op de gezondheidsgevolgen van deze achterstanden.

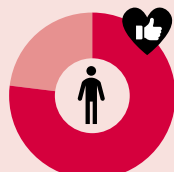
Enkele cijfers

Zowel de (gezonde) levensverwachting, ervaren gezondheid, lichamelijke, psychische als sociale gezondheid is ongunstiger bij personen die een laag inkomen en/of een laag onderwijsniveau hebben.^{1,2,3,4}

55% van de inwoners (19+) met een **laag inkomen** heeft een (zeer) goed ervaren gezondheid.

18% van de inwoners in Haaglanden heeft een **laag inkomen** (<16.100 euro).

77% van de inwoners (19+) met een **hoger inkomen** heeft een (zeer) goed ervaren gezondheid.

29% van de inwoners in Haaglanden heeft een **laag opleidingsniveau**

(Geen opleiding, lager onderwijs, lager of voorbereidend beroepsonderwijs, of middelbaar algemeen voortgezet onderwijs).

Verminderde ontwikkeling jeugd

Kinderen en jongeren die ouders hebben met een laag inkomen of lage opleiding of een migratieachtergrond, scoren minder goed op school dan kinderen met ouders die hoger opgeleid zijn, een hoger inkomen hebben of geen migratieachtergrond hebben. Dit heeft gevolgen voor kansen die deze kinderen op lange termijn zullen hebben op de arbeidsmarkt en daarmee op hun sociaaleconomische positie. Juist bij deze kinderen zorgen de coronamaatregelen voor minder goede ontwikkeling en leerprestaties.⁵

Vroeg- en voorschoolse educatie kan bijdragen in het tegengaan van deze kansenongelijkheid. Door de coronamaatregelen is er minder gebruik gemaakt van deze vroeg- en voorschoolse educatie. Waarschijnlijk doordat er, door de aangepaste dienstverlening van de JGZ, minder jonge kinderen met bijvoorbeeld taal- en spraakachterstand gesignaleerd werden voor wie vroeg- en voorschoolse educatie nodig is.⁶

Tijdens de schoolsluiting waren ouders met een lagere opleiding, lager inkomen of migratieachtergrond minder vaak in staat hun kinderen te helpen. Daarnaast zijn er in deze gezinnen minder computers aanwezig en is er minder rust en ruimte om te leren. Deze factoren leiden tot leerachterstanden en kansenongelijkheid, wat een leven lang kan doorwerken in de schoolloopbaan en daarna.⁷

BELEIDSADVIES

Als achterstanden die ten gevolge van de crisis zijn ontstaan bij relatief kansarme kinderen en jongeren niet worden ingehaald, zal dit op langere termijn gevolgen hebben voor hun gezondheid. Het is van belang zo snel mogelijk te acteren: hoe langer achterstanden bestaan, hoe groter ze kunnen worden, waardoor ook de gevolgen ernstiger zijn. De GGD adviseert om snel en integraal (met in ieder geval de domeinen volksgezondheid, jeugd en onderwijs) in te zetten op het signaleren en terugdringen van opgelopen achterstanden bij de jeugd. Daarbij kan de gemeente nauw samenwerken met het onderwijs en de jeugdgezondheidszorg.

Vanuit het lokale gezondheidsbeleid is het aan te bevelen om brede preventieactiviteiten in te zetten op kinderen en jongeren met een lagere sociaaleconomische positie, omdat zij risico lopen op een minder goede gezondheid dan hun leeftijdsgenoten. Landelijke zijn er middelen vrijgemaakt voor scholen om leerlingen die geraakt zijn door de coronamaatregelen gelijke kansen te bieden.¹ Samen met ketenpartners kan GGD Haaglanden hier vanuit de Gezonde Schoolaanpak in bijdragen.

¹ Meer informatie over het [Nationaal Programma Onderwijs](#) is te vinden op de NPO website.

Een eerlijke kans voor iedereen

Verlies werk en inkomsten

Door de hele samenleving heen raken mensen door de crisis hun werk of onderneming kwijt en is er verlies van inkomen. Voor mensen met een kwetsbare positie op de arbeidsmarkt zijn de risico's het grootst. Met name voor laagopgeleiden, migranten, mensen met een arbeidsbeperking en jongeren kunnen de gevolgen van de crisis voor hun positie op de arbeidsmarkt groot zijn, omdat zij vaak in flexibel dienstverband in een getroffen sector werken. Het gaat dan vooral om flexkrachten in de horeca, de detailhandel en de schoonmaak. Werkloosheid leidt tot inkomensverlies en, op de langere termijn, tot verlies van vaardigheden die de verdere carrière schaden.⁸ Ook met de tijdelijke noodmaatregel overbrugging voor werkgelegenheid (NOW) lopen flexibele werknemers het grootste risico op baanverlies. Daarnaast wordt verwacht dat zelfstandigen van niet-westerse herkomst en/of met een gebrekkige taalbeheersing minder gebruik zullen maken van de tijdelijke overbruggingsregeling zelfstandig ondernemers (tozo).⁹

BELEIDSADVIES

Mensen die op sociaaleconomisch vlak het hardste geraakt worden door de crisis, zijn vooral de mensen die al een minder goede positie hadden op de arbeidsmarkt. Het wegvallen van inkomsten en kansen op de arbeidsmarkt heeft grote gevolgen, ook voor de gezondheid van deze mensen. Mensen met een kwetsbare positie op de arbeidsmarkt hebben vaak al een minder goede gezondheid. De GGD adviseert gemeenten om een 'health in all policy's beleid' te hanteren, zeker waar het gaat om werk, inkomen en schulden. Juist omdat de gezondheid van mensen met sociaaleconomische achterstanden vaak ook minder goed is. De gevolgen van de coronacrisis zullen niet direct zichtbaar zijn, daarom is monitoren en tijdig signaleren van problemen aan te bevelen. Vanuit het gezondheidsbeleid zou in samenwerking met partners uit het sociale domein ingezet kunnen worden op gezondheidsbevordering bij deze groepen.

⁸ Ongedocumenteerden zijn personen zonder verblijfstitel, ook wel illegalen genoemd. Dit zijn bijvoorbeeld vreemdelingen wiens verblijfsvergunning is verlopen, uitgeprocedeerde asielzoekers, slachtoffers van mensenhandel etcetera.

Aandacht sociaaleconomisch kwetsbaren

De GGD maakt zich zorgen over een aantal sociaaleconomisch kwetsbare groepen:

Zo is het de verwachting dat de coronamaatregelen negatieve gevolgen zullen hebben voor **arbeidsmigranten en ongedocumenteerden**¹¹. Veel van deze mensen zijn door de crisis hun werk verloren. Een deel van deze mensen hebben geen recht op uitkeringen, waardoor zij geen enkel inkomen meer hebben. Dit heeft grote consequenties, denk aan het verliezen van woonruimte en het niet meer kunnen betalen van zorgkosten.

Veel gemeenten hebben aangegeven dat ze door coronamaatregelen in de problemen komen om **statushouders** van een woning te voorzien. Een langdurig verblijf in een azc schaadt naast de psychische gezondheid ook het toekomstperspectief van asielzoekers.⁹

Professionals geven aan dat het aantal **daklozen** toeneemt sinds de coronacrisis. Zo lag in de gemeente Delft het aantal daklozen de afgelopen jaren vrij stabiel rond de 130-140, volgens de laatste meting in december 2020 is dit toegenomen naar 179 daklozen. Ook in de gemeente Den Haag is er in het afgelopen half jaar een toename onder andere in het aantal gezinnen die zich hebben gemeld gezien ten opzichte van het jaar 2019 (421 gezinnen in 2020 ten opzichte van 350 in 2019).

Sekswerkers voor wie sekswerk het hoofdinkomen is, konden tijdens de (eerste) lockdown veelal geen aanspraak maken op noodsteun.¹⁰ Het Centrum voor Seksuele Gezondheid (CSG) signaleert een toename van online aanbod van niet vergunde (illegale) sekswerkers. De GGD maakt zich zorgen om deze groep omdat zij het meest risico lopen terecht te komen in circuits van mensenhandel, uitbuiting, loverboy's of illegale prostitutie.

BELEIDSADVIES

Over de gevolgen van de coronacrisis onder deze groep kwetsbare mensen zijn nog geen onderzoeksresultaten bekend. Maar professionals maken zich zorgen over de (mentale) gezondheid van deze mensen, die op allerlei vlakken al kwetsbaar waren.

De GGD adviseert gemeenten om deze groepen in beeld te brengen en indien nodig zo snel mogelijk in te zetten op het verbeteren van hun omstandigheden. Samenwerking binnen het sociale domein en met een breed netwerk van ketenpartners is nodig om deze groepen goed te monitoren en vroegtijdig in te zetten om hun positie te verbeteren. Denk daarbij aan het verzorgen van belangrijke omstandigheden als woonruimte en inkomen. De GGD adviseert hierbij een benadering vanuit de positieve gezondheid, waarmee kan worden bijgedragen aan het vermogen van mensen om zich aan te kunnen passen aan fysieke, mentale en emotionele uitdagingen in het leven.

Een eerlijke kans voor iedereen

Referenties

- 1 GGD Haaglanden. **Armoede en gezondheid. Resultaten uit de gezondheidsenquête 2016.**
Den Haag: GGD Haaglanden, 2018. <https://www.ggdhaaglanden.nl/over/publicaties-en-onderzoeken/gezondheidsmonitoren-rapportages/gezondheid-en-leefstijl-volwassenen-en-ouderen.htm>.
Bezocht op 22-01-2021.
- 2 GGD Haaglanden. **Gezondheidsmonitor Haaglanden:** <https://gezondheidsmonitor.ggdhaaglanden.nl/>
Bezocht op 01-03-2021.
- 3 RIVM. **Grote verschillen in (gezonde) levensverwachting.** Volksgezondheidnzorg.info.
<https://www.volksgezondheidenzorg.info/onderwerp/gezonde-levensverwachting/cijfers-context/infographic#!node-gezonde-levensverwachting-samengevat> Bezocht op 22-01-2021.
- 4 Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. **Feiten en cijfers over de relatie tussen armoede en gezondheid.**
<https://www.loketgezondleven.nl/gezondheidsthema/armoede-schulden-en-gezondheid/relatie-armoede-en-gezondheid> Bezocht op 28-01-2021.
- 5 CPB. **Ongelijkheid van het jonge kind.** Publicatie december 2020. <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Notitie-Ongelijkheid-van-het-jonge-kind.pdf> Bezocht 01-03-2021.
- 6 Gemeente Den Haag. **Concept Maatschappelijke impact analyse #3.** 2021.
- 7 Sociaal en Cultureel Planbureau. **SCP-coronakompas: Onderwijs. Kwaliteit van leven in tijden van corona.**
Den Haag: SCP, oktober 2020. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2020/10/30/coronakompas>
Bezocht op 21-01-2021.
- 8 Sociaal en Cultureel Planbureau. **SCP-coronakompas: Werk. Kwaliteit van leven in tijden van corona.**
Den Haag: SCP, oktober 2020. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2020/10/30/coronakompas>
Bezocht op 21-01-2021.
- 9 Sociaal en Cultureel Planbureau. **Eerste doordenking maatschappelijke gevolgen coronamaatregelen.**
Beleidssignalement, 7 mei 2020 <https://www.scp.nl/onderwerpen/corona/documenten/publicaties/2020/05/07/maatschappelijke-gevolgen-coronamaatregelen> Bezocht op 21-01-2021.
- 10 Wildt R de, Andeweg SM, Sondeijker FEPL. **De impact van de coronacrisis op sekswerk. Een onderzoek onder sekswerkers en exploitanten in Hart van Brabant.** Utrecht: Verweij-Jonker Instituut, oktober 2020.
<https://www.verweij-jonker.nl/wp-content/uploads/2020/11/coronacrisis-sekswerk.pdf> Bezocht op 05-02-2021.

Een positief gemoed voor iedereen

Inleiding

Dat de coronacrisis invloed heeft op ons gevoel van welbevinden is geen verrassing. Onze vrijheid is voor lange tijd ingeperkt. We maken ons zorgen over onze gezondheid en de gezondheid van geliefden en we hebben een chronisch gebrek aan sociale contacten. Er zijn veel zorgen over inkomen en banen. Gezinnen staan onder druk doordat mensen lange tijd dicht op elkaar leven. Toch is het grootste deel van de bevolking in Nederland nog steeds tevreden over het eigen leven. De crisis vertaalt zich bij de totale bevolking dus (nog) niet in een algehele toename van psychische klachten.

Deskundigen uit de (jeugd)GGZ verwachten dat voor veel Nederlanders de mentale klap zal komen als het normale leven weer opgepakt kan worden. Daarbovenop maakt de GGZ zich, vergelijkbaar met de somatische zorg, zorgen over de afname van het aantal mensen dat zich in het afgelopen jaar bij de huisarts heeft gemeld met psychische klachten.¹ Verschillende onderzoeken laten al wel zien dat ten gevolgen van de coronacrisis er meer angst is en stress gevoelens zijn, en meer depressieve gevoelens en (emotionele) eenzaamheid.² Ook blijkt uit onderzoek dat vooral de jeugd en jongvolwassenen zich nu al slechter voelen.³ Verder maken professionals zich zorgen over groepen die voor de crisis psychisch al kwetsbaar waren.

De GGD maakt zich daarom grote zorgen over het welbevinden van de jeugd en de psychisch kwetsbaren in regio Haaglanden en vraagt de gemeenten om hier met prioriteit op in te zetten.

Enkele cijfers

In **oktober 2020** zijn Nederlanders nog steeds tevreden over het eigen leven; het gemiddelde cijfer is dan een 7, voor de pandemie was dit 7,3. 46% geeft wel aan zich (iets) somberder te voelen dan voor de pandemie.⁴

In een landelijke peiling **begin 2021** gaf bijna **1 op de 4** (23,5%) aan dat de psychische gezondheid achteruit was gegaan.

In **oktober 2020** was dit nog **1 op de 6**.

De jongste groep respondenten, tussen de 20 en 35, scoorden **slechter** dan de andere respondenten.⁵

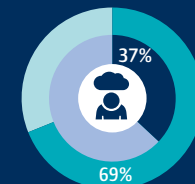
Enkele cijfers

In de 4 grote Nederlandse steden zijn de gevoelens van angst, stress en depressieve gevoelens **afgenomen na de eerste lockdown**, maar nog steeds aanwezig.

Wat betreft **eenzaamheid** is het omgekeerde zichtbaar; **deze is toegenomen**.^{2,6}

Eind 2020 hadden meer mensen last van **eenzaamheidsgevoelens** ten opzichte van **april van dat jaar** (37% t.o.v. 24%).

Vooraf jongeren voelden zich eenzaam (69%; t.o.v. gemiddeld 37%).³

Eind 2020

Mentale druk jongeren

Jongeren en jongvolwassenen zitten in een fase van hun leven waarin het belangrijk is om contact te hebben met leeftijdsgenoten. In deze periode wordt sociaal gedrag gevormd dat bepalend is voor de rest van het leven. Die contacten zijn voor een lange periode ingeperkt. Ook zijn de coronamaatregelen voor jongeren een belemmering in hun relationele en seksuele ontwikkeling. De maatregelen tijdens de eerste en tweede lockdown hebben ervoor gezorgd dat een deel van de jongeren tijdens deze periode minder of geen ervaring hebben opgedaan met relaties en seks, terwijl dat op deze leeftijd cruciaal is.⁷ Deze beperkende omstandigheden hebben impact op het welzijn van jongeren, een leeftijdsgroep die al vatbaar is voor psychische problemen.

Hoewel er sinds de start van de coronacrisis geen toename in geregistreerde suicides is⁸, zijn zowel landelijk als lokaal het aantal meldingen en hulpvragen rondom suïcidaliteit en eetstoornissen bij de jeugd de afgelopen maanden wel toegenomen.⁹

Normaal gesproken worden risico's op het ontstaan van psychosociale problemen snel gesignaleerd, door bijvoorbeeld de JGZ, zodat direct hulp ingezet kan worden. Door de crisis hebben de JGZ professionals minder (fysieke) contactmomenten met jeugd. Hierdoor is het moeilijker om signalen op te vangen wanneer er op psychosociaal vlak problemen dreigen te ontstaan.

De signaalfunctie is ook op andere plekken verminderd of weggefallen, onder andere doordat er minder sociale contacten zijn en de scholen voor een lange periode gesloten zijn geweest. Hierdoor worden problemen later gesignaleerd, wat grote impact kan hebben op de lange termijn.¹⁰

Een positief gemoed voor iedereen

BELEIDSADVIES

De jeugd heeft het door de coronacrisis zwaar te verduren. Hoe langer psychosociale problemen bestaan, des te groter de impact op lange termijn zal zijn. Daarom is het van belang om snel in te zetten op het welbevinden van de jeugd. Het meest effectief lijkt om domeinoverstijgend (jeugd, onderwijs en volksgezondheid) te werken. Met ketenpartners uit de domeinen onderwijs en jeugd (waaronder de JGZ) kan worden ingezet op het signaleren van problemen en op het versterken van psychosociale gezondheid van deze groep (vooral preventief omdat veel problematiek op langere termijn zichtbaar zal worden). Versterken van de eigen regie van jongeren kan de problematiek van eenzaamheid, depressie en stress verkleinen en mogelijk de omvang van gezondheidsproblemen als gevolg daarvan voorkomen of beperken.

De GGD kan hierbij adviseren en door middel van het programma Gezonde School met scholen, de sportakkoorden en sportverenigingen, en ketenpartners werken aan het thema welbevinden. Daarbij is het aan te bevelen om jongeren te betrekken bij het inzetten op psychosociale gezondheid. Dit wordt landelijk ondersteund¹ door het kabinet. Vanuit het jeugdpakket en het Nationaal Programma Onderwijs stelt het kabinet zowel direct als indirect middelen beschikbaar aan gemeenten voor initiatieven, interventies en inzet voor en door jongeren en deels specifiek gericht op de psychosociale gezondheid.

Enkele cijfers

Een onderzoek van de Universiteit Utrecht laat zien dat 20-30% van de jongeren op zorgwekkende niveaus depressieve klachten rapporteert.¹¹

In het voorjaar van 2020 vonden we dat singles tijdens de eerste lockdown aanzienlijk minder seks hadden (40%) dan voor de coronacrisis (67%). In de zomer – toen de maatregelen versoepeld waren – steeg het percentage singles dat seks had weer (69%) naar het niveau van voor de coronacrisis. Eind vorig jaar is dat percentage weer flink gedaald (52%), maar wel hoger dan tijdens de eerste lockdown.¹²

Volgens de Commissie Actuele Nederlandse Suïcideregistratie (CANS) is er geen toename in het aantal geregistreerde suïcides sinds start van de coronacrisis in Nederland.⁸ De GGZ ziet landelijke wel een forse stijging van het aantal crisismeldingen door jongeren rondom suïcidaliteit en eetstoornissen in de afgelopen periode.⁹ En ook het Crisis Interventie Team (CIT) Haaglanden komt met het zorgelijk bericht dat er in januari relatief veel crisismeldingen suïcidaliteit Jeugd zijn geweest (30 in januari 2021 ten opzichte van 41 in het eerste kwartaal van 2020; stijging van ruim 70%).

Ouderen eenzamer en angstiger

Ook de leeftijdsgroep ouderen wordt hard geraakt door de crisis. Het virus is bedreigend voor hen, veel ouderen zijn geliefden kwijtgeraakt en hebben met angst en rouw te maken. Daarnaast zijn ouderen door de maatregelen eenzamer geworden, terwijl 43 tot 52% van de ouderen voor de crisis al aangaf eenzaam te zijn.¹³ Juist de ouderen die het voor de coronacrisis zelf nog net konden redden, lopen het risico door besmetting met het coronavirus of de coronamaatregelen kwetsbaar te worden.¹⁴ Zo leggen ouderen zichzelf soms strenge leefregels op uit angst voor besmetting. En ouderen die ook mantelzorger zijn of de kleinkinderen opvangen, staan voor moeilijke keuzes. Daarnaast is het levensritme danig verstoord, veel activiteiten waaraan ouderen deelnemen en plezier aan beleefden zijn gestopt.

BELEIDSADVIES

Veel gemeenten zetten al in op het tegengaan van eenzaamheid bij ouderen. De meeste gemeenten in Haaglanden zijn aangesloten bij de Alliantie Samen tegen eenzaamheid. Zowel landelijk als lokaal is er veel bekend over interventies die goed werken. De GGD adviseert gemeenten om de aanpak te intensiveren en vooral in te zetten daar waar dit het meest nodig is. Het is aan te bevelen om samen te werken met het lokale veld, zoals welzijnsorganisaties en de eerste lijnszorg, zowel in signalering als ten aanzien van preventieactiviteiten. Het stimuleren van gezond gedrag, met name gezonde voeding en bewegen, kan bijvoorbeeld worden ingezet als middel om meer sociale contacten op te doen.

¹ Meer informatie over [Het Jeugdpakket](#) en het [Nationaal Programma Onderwijs](#) is te vinden op de [NJI](#) website.

Een positief gemoed voor iedereen

Enkele cijfers

Ouderen zijn door de maatregelen eenzamer geworden: het aandeel 75-plussers dat zich emotioneel eenzaam (het missen van een hechte, intieme band) voelt is tussen 2019 en 2020 meer dan verdubbeld, van 16% naar 37%.¹⁵ Meer 75-plussers voelen zich eenzaam, blijkt uit onderzoek van NLvoorelkaar, de grootste vrijwilligersorganisatie van Nederland. Tijdens de vorige lockdown was dat ongeveer de helft van de ondervraagden, nu 62%.¹⁶

Kwetsbare ouderen en ouderen in verpleeghuizen zijn vaker eenzaam. In april en mei 2020 voelde 1 op de 7 bewoners van een verpleeghuis zich in meer of mindere mate eenzaam als gevolg van de corona maatregelen.^{17,18} Bij deze bewoners is een toename van stemmings- en gedragsproblemen te zien in vergelijking met voor de pandemie.

Uit een onderzoek onder Rotterdamse ouderen (70+) blijkt dat vooral de emotionele eenzaamheid het hoogst was in april 2020 (tijdens de eerste lockdown). In april 2020 gaf 85% van de ondervraagde 70-plussers aan emotioneel eenzaam te zijn. In de zomer van 2020 nam dat af naar 59%. Eind vorig jaar, toen de overheid weer strengere maatregelen afkondigde, steeg dat percentage naar 70%.¹⁹

Zorgverleners onder druk

Zorgverleners (zowel in de fysieke als in de psychosociale hulpverlening) hebben tijdens de crisis onder hoge druk gestaan. Ze hebben in periodes waarin de druk op de zorg hoog opliep veel ernstige en verdrietige situaties meegemaakt. Daarnaast waren er onder zorgverleners langere tijd zorgen voor besmetting van zichzelf en naasten en er zijn zorgverleners die met schuldgevoelens rondlopen doordat zij anderen hebben besmet. Er is tot op heden weinig onderzoek gedaan naar de effecten van de crisis op de psychische en mentale gezondheid van deze groep.

BELEIDSADVIES

De GGD vindt het van belang dat er aandacht is voor de groep zorgverleners. Door middel van monitoring kunnen problemen tijdigesignaleerd worden zodat er snel en effectief hulp geboden kan worden. Samenwerking tussen gemeenten, GGZ instellingen en de zorg-sector is daarbij van belang.

Aandacht psychisch kwetsbaren

Een andere groep waar zorgen over zijn, zijn de mensen die voor de crisis al psychisch kwetsbaar waren en/of al psychische problemen hadden. De crisis zal er bij een deel van hen voor gezorgd hebben dat klachten als angst, depressie en slapeloosheid zijn toegenomen. Over de gevolgen van de coronacrisis voor deze groep is tot nu toe weinig onderzoek te vinden.

BELEIDSADVIES

De GGD adviseert gemeenten om in te zetten op vroegsignalering van het ontwikkelen en verergeren van problematiek bij groepen die voor de crisis psychisch al kwetsbaar waren. Daarbij is het van belang om nauw samen te werken met het sociale domein en met de GGZ instellingen om snel hulp te kunnen bieden daar waar problemen ontstaan en verergeren.

Een positief gemoed voor iedereen

Referenties

- 1 Trimbos Instituut & NZA. **Analyse van de gevolgen van de coronacrisis voor de geestelijke gezondheidszorg.** [Analyse van de gevolgen van de coronacrisis voor de geestelijke gezondheidszorg-11-november-2020.pdf](https://www.trimbos.nl/publicaties/publicaties/2020/11/11/analyse-van-de-gevolgen-van-de-coronacrisis-voor-de-geestelijke-gezondheidszorg-11-november-2020.pdf) (psynip.nl) Publicatie 11-11-2020. Bezocht op 01-03-2021.
- 2 Engbersen, G. et al., **De Heropening van de Samenleving.** https://www.kenniswerkplaats-leefbarewijken.nl/wp-content/uploads/Heropeningsamenleving_KL01B.pdf. Kenniswerkplaats Leefbare Wijken, 2020. Bezocht op 01-03-2021.
- 3 I&O Research. **Veel jongeren voelen zich nu slechter dan voor coronacrisis.** <https://www.ioresearch.nl/actueel/veel-jongeren-voelen-zich-nu-slechter-dan-voor-coronacrisis/>. Nieuwsbericht 19-11-2020. Bezocht op 01-03-2021.
- 4 SCP. **Nederlanders redden zich tijdens coronacrisis, maar hebben wel meer zorgen.** <https://www.scp.nl/actueel/nieuws/2020/12/04/nederlanders-redden-zich-tijdens-coronacrisis-maar-hebben-wel-meer-zorgen>. Nieuwsbericht 04-12-2020. Bezocht op 01-03-2021.
- 5 Trimbos Instituut. **Voortdurende coronacrisis leidt tot toename psychische klachten en behoefte aan perspectief.** Nieuwsbericht 25-02-2021. <https://www.trimbos.nl/actueel/nieuws/bericht/voortdurende-coronacrisis-leidt-tot-toename-psychische-klachten-en-behoefte-aan-perspectief>. Bezocht op 01-03-2021.
- 6 GGD Haaglanden. **Factsheets panel onderzoek coronavirus- Resultaten achtste ronde.** <https://www.ggdhaaglanden.nl/over/publicaties-en-onderzoeken/coronavirus-1.htm> november 2020. Bezocht op 01-03-2021.
- 7 Rutgers en SOAIDS Nederland. **Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland tijdens de coronacrisis.** https://www.rutgers.nl/sites/rutgersnl/files/PDF-Onderzoek/Jongeren%2C%20seks%20en%20corona%20_DEF.pdf februari 2021. Bezocht op 01-03-2021.
- 8 113 Zelfmoord Preventie. **6e Duiding CANS Commissie Actuele Nederlandse Suïcideregistratie.** <https://www.113.nl/actueel/6e-duiding-cans-commissie-actuele-nederlandse-suicideregistratie>. 10 september 2020. Bezocht op 01-03-2021.
- 9 De Nederlandse GGZ. **Forse stijging crisismeldingen jongeren met suïcidaliteit en eetstoornissen.** <https://www.denederlandseggz.nl/nieuws/2020/forse-stijging-aantal-crisismeldingen-jongeren-met-suicidaliteit-en-eetstoornissen-bij-jeugd-ggz>. 23-12-2020. Bezocht op 01-03-2021.
- 10 Andersson Elffers Felix. **Uitval reguliere zorg door COVID-19 bij de jeugdgezondheidszorg.** https://vng.nl/sites/default/files/2021-02/rapport-uitval-reguliere-zorg-door-covid-19-bij-de-jeugdgezondheidszorg_1.pdf. Februari 2021. Bezocht 01-03-2021.
- 11 Buist, K. **#BlijfThuis jongeren onderzoek.** <https://www.uu.nl/onderzoek/orthopedagogiek-psychosociale-problemen/blijfthuis> Publicatie: 12 januari 2021; RTL nieuws fragment. Bezocht op 02-03-2021.
- 12 Rutgers. **Corona belemmert de seksualiteit van jongeren.** <https://www.rutgers.nl/nieuws-opinie/nieuwsarchief/corona-belemmert-de-seksualiteit-van-jongeren>. Publicatie 8 februari 2021. Bezocht op 01-03-2021.
- 13 GGD Haaglanden. **Gezondheidsmonitor GGD Haaglanden.** <https://gezondheidsmonitor.ggdhaaglanden.nl/gemeenten/> Bezocht op 05-02-2021.
- 14 Movisie. **Aandacht voor ouderen in tijden van corona.** <https://www.movisie.nl/artikel/aandacht-ouderen-tijden-corona>. Publicatie 07-04-2020. Bezocht op 01-03-2021.
- 15 SCP. **Welbevinden ten tijde van corona. Eerste bevindingen op basis van een bevolkingsenquête uit juli 2020.** <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2020/09/10/welbevinden-ten-tijde-van-corona-eerste-bevindingen-op-basis-van-een-bevolkingsenquête-uit-juli-2020>. Publicatie 09-09-2020. Bezocht op 01-03-2021.
- 16 NOS. **Meer ouderen eenzaam, waar zijn de vrijwilligers nu?** <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2367173-meer-ouderen-eenzaam-waar-zijn-de-vrijwilligers-nu.html>. Publicatie 03-02-2021. Bezocht op 01-03-2021.
- 17 RIVM-VTV. **Gezondheid is meer dan niet ziek zijn.** <https://www.volksgezondheidtoekomstverkenning.nl/c-vtv/gezondheid/mentale-gezondheid> Bezocht op 01-03-2021.
- 18 Trimbos Instituut. **Psychische gezondheid in verpleeghuizen fors verslechterd door coronamaatregelen.** <https://www.trimbos.nl/actueel/nieuws/bericht/psychische-gezondheid-in-verpleeghuizen-fors-verslechterd-door-coronamaatregelen>. Publicatie 25-06-2020. Bezocht op 01-03-2021.
- 19 Dienst Gezondheid en Jeugd ZHZ. **Gedrag en welbevinden van 70-plussers tijdens de Coronacrisis.** <https://www.hoegezondishz.nl/rapporten/Senioren-Sterker-Maken>. Publicatie 03-11-2020. Bezocht op 01-03-2021.

Een goede gezondheid voor iedereen

Inleiding

De coronacrisis zorgt bij veel mensen voor een verandering in de leefstijl.¹ Door het thuiswerken missen mensen bijvoorbeeld de beweging naar het werk, sportscholen en sporthallen zijn lange tijd gesloten en ook zijn mensen anders gaan eten gedurende de crisis.

Veranderingen in onze leefstijl hoeven geen probleem te zijn. Zo zijn er mensen die juist meer zijn gaan bewegen tijdens de crisis, of die door het wegvallen van sociale verplichtingen vaker de tijd namen om een gezonde maaltijd te bereiden. Toch laten onderzoeken zien dat vooral qua bewegen een grote groep mensen ongunstiger gedrag is gaan vertonen.

Met deze boodschap vraagt de GGD aandacht voor de leefstijl van specifieke groepen. Zorgen zijn er over groepen die voor de crisis al een ongezonde leefstijl en gerelateerde gezondheidsrisico's hadden. De gezondheid van deze groep mensen kan door ongunstige veranderingen in de leefstijl verder verslechteren. Daarbij is het voor deze mensen waarschijnlijk moeilijker om ongunstige veranderingen terug te draaien. Ook levert een langdurig ongezonde leefstijl gezondheidsrisico's op. Het is daarom belangrijk om ongunstige veranderingen tijdig te signaleren en met urgentie in te zetten op het bevorderen van gezond gedrag.

Enkele cijfers

Van de inwoners (16+) in Haaglanden is 42% (veel) minder gaan bewegen; 28% van de rokers is (veel) meer gaan roken; 26% gaf aan (veel) minder alcohol te zijn gaan drinken, dan voor de coronacrisis.¹

44% van de Nederlanders heeft minder gesport door de coronamaatregelen en de tweede lockdown.² Dit betrof vooral kinderen en jongeren (5 tot en met 18 jaar), waarbij 67% aangaf minder te zijn gaan sporten door de lockdown van 15 december. Daarnaast is 11% van de ouderen minder gaan sporten.

Ongezonde leefstijl jeugd

Een groot deel van de jeugd (4-18 jaar) is minder gaan bewegen, ongezonder gaan eten en zwaarder geworden. Ook professionals die met kinderen in Den Haag werken, signaleren dat de kinderen soms flink zijn aangekomen.³ Over de kinderen die al een ongezonde leefstijl hadden, specifiek kinderen met overgewicht en gezinnen met een lage sociaaleconomische positie, maakt de GGD zich zorgen.

BELEIDSADVIES

Bij de jeugd is de grootste schade te beperken door deze negatieve trend zo snel mogelijk te doorbreken. Hoe langer er sprake is van ongezond gedrag, des te moeilijker het is om dit te veranderen. En in het geval van overgewicht geldt in het bijzonder dat interventies inzetten het meest effectief is naar mate kinderen jonger zijn.

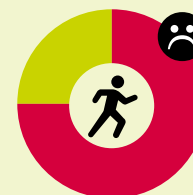
In veel gemeenten wordt al gewerkt aan het tegengaan van overgewicht bij de jeugd.

De GGD adviseert snelle intensivering van deze inzet, met specifieke aandacht voor de jeugd waarover voor de coronacrisis al zorgen waren. Gemeenten kunnen door middel van een lokaal preventieakkoord⁴ gemeentebreed met publieke en private partijen samenwerken om overgewicht tegen te gaan.

Een aanpak als Kansrijke Start, Jongeren Op Gezond Gewicht (JOGG)⁵ en het programma De Gezonde School kunnen gemeenten helpen om structureel en onderbouwd te werken aan gezonde leefstijl van jeugd. De sociale en fysieke leefomgeving is hierbij een essentieel onderdeel van de aanpak. Goede voorbeelden hiervan zijn: het nauw betrekken van ouders bij de aanpak (sociale omgeving) en het beweegvriendelijk inrichten van schoolterreinen en speelplekken (fysieke omgeving).

Enkele cijfers

Landelijk onderzoek:
75% van de kinderen en jongeren is tijdens de eerste lockdown (maart tot juni 2020) **minder gaan bewegen.**

33% van de kinderen is **ongezonder gaan eten** tijdens de coronacrisis.

20% van de kinderen geeft aan **dat ze zijn aangekomen.**

Van de groep kinderen die voor de crisis al overgewicht hadden is **40% verder aangekomen.**^{4,5}

¹ We behandelen de gedragsfactoren beweging, voeding en middelengebruik. Het aangaan en onderhouden van sociale contacten – eveneens een essentieel onderdeel van een vitale leefstijl – komt terug bij de kernboodschap 'Een positief gemoed'.

² Gemeenten kunnen hier voor juni 2021 landelijke ondersteuningsgelden voor aanvragen.

³ Vanaf 1 januari 2021 kunnen gemeenten kosteloos een JOGG gemeente worden.

Een goede gezondheid voor iedereen

Toename genotmiddelen

In de algehele bevolking is het gebruik van alcohol, tabak en drugs tijdens de coronacrisis niet toegenomen, en in sommige gevallen zelfs afgenomen.⁶ Wel worden er door experts zorgen geuit over middelengebruik bij specifieke groepen.

Tabak

Ruim een kwart van de rokers in Haaglanden geeft aan meer te zijn gaan roken tijdens de crisis. Doordat roken verslavend is, is de verwachting dat deze verandering na de lockdown niet makkelijk terug kan worden gedraaid. De corona Volksgezondheid Toekomst Verkenning heeft berekend dat deze toename van het roken ten gevolge van de coronacrisis op termijn zal leiden tot een toename van 200-700 extra sterfgevallen per jaar.⁷ Het inzetten van stoppen met roken trainingen en het creëren van zoveel mogelijk rookvrije publieke ruimtes is daarom onverminderd belangrijk, nog meer dan voorheen.

Kwetsbare groepen

Veel ongedocumenteerden^{iv} zijn door de coronacrisis hun baan verloren. Omdat deze groep geen recht heeft op een uitkering, verliezen zij hun volledige inkomen. Experts verwachten een toename van middelengebruik onder deze groep mensen vanwege de uitzichtloze situatie waarin zij zich een lange tijd bevinden.

Een andere groep waar zorgen over zijn, zijn mensen met angst-, depressieve- of stress-gerelateerde klachten. Kennisinstituut Trimbos geeft aan dat eerdere rampen hebben laten zien dat een groot deel van deze mensen tijdens een ramp of crisis meer alcohol is gaan drinken. Dit geldt ook voor personen die werken aan het beheersen van een alcoholverslaving.⁸

BELEIDSADVIES

Er is nog geen specifiek onderzoek gedaan naar de gevolgen van de coronacrisis onder de hierboven benoemde kwetsbare groepen. Daarom adviseert de GGD gemeenten om deze groepen in beeld te houden, zodat tijdige inzet mogelijk is. Nauwe samenwerking met de instellingen voor verslavingsproblematiek is daarbij essentieel. Met de partners uit het (wettelijk verplichte) preventie- en handavingsplan⁴ kan de problematiek die door de coronacrisis is ontstaan worden gemonitord en waar nodig snel op worden geacteerd. Preventie van roken en overmatig alcoholgebruik zijn ook doelen van een lokaal preventie-akkoord. Gemeenten kunnen door middel van een preventieakkoord met private en publieke partijen doelgericht aan deze thema's werken.

Referenties

- 1 GGD Haaglanden. **Rapportage panelonderzoek coronavirus: regio Haaglanden, peiling 8: 11 t/m 15 november.** Den Haag: GGD Haaglanden, november 2020. <https://www.ggdhaaglanden.nl/over/publicaties-en-onderzoeken/coronavirus-1.htm> Bezocht op 02-02-2021.
- 2 NOC NSF. **Bijna helft Nederlanders is minder gaan sporten door tweede lockdown.** <https://nocnsf.nl/nieuws/2021/01/bijna-helft-nederlanders-is-minder-gaan-sporten-door-tweede-lockdown> Bezocht op 02-02-2021.
- 3 Meijerman A, van der Meer IM. **Percentage overgewicht Haagse jeugd 2012-2019 stabiel.** Epidemiologisch Bulletin 2020; 55(4): 4-13. <https://www.ggdhaaglanden.nl/over/publicaties-en-onderzoeken/epidemiologisch-bulletin/epidemiologisch-bulletin-2020.htm> Bezocht op 02-02-2021.
- 4 MUMC. **Leefstijl van kinderen beïnvloed door coronamaatregelen.** <https://www.mumc.nl/actueel/nieuws/leefstijl-van-kinderen-beïnvloed-door-corona-maatregelen> Bezocht 23-02-2021.
- 5 Broersen, S. **Coronamaatregelen leidden tot ongezonde leefstijl bij kinderen.** Nieuwsbericht Medisch Contact. <https://www.medischcontact.nl/nieuws/laatste-nieuws/nieuwsartikel/coronamaatregelen-leidden-tot-ongezondere-leefstijl-bij-kinderen.htm> Bezocht op 23-02-2021.
- 6 Trimbos instituut. **Dossier alcohol en het nieuwe coronavirus: Veranderingen in het alcoholgebruik tijdens de coronacrisis** <https://expertisecentrumalcohol.trimbos.nl/items/details/veranderingen-in-het-alcoholgebruik-tijdens-de-coronacrisis> Bezocht op 23-02-2021.
- 7 Volksgezondheid Toekomst Verkenning. **Veranderingen door coronamaatregelen.** <https://www.volksgezondheittoekomstverkenning.nl/c-vtv/gezondheid/leefstijl> Bezocht op 01-03-2021.
- 8 Trimbos instituut. **Dossier alcohol en het nieuwe coronavirus: Risicogroepen tijdens de coronacrisis.** <https://expertisecentrumalcohol.trimbos.nl/items/details/risicogroepen-tijdens-de-corona-crisis> Bezocht op 23-02-2021.

^{iv} Ongedocumenteerden zijn personen zonder verblijfstitel, ook wel illegalen genoemd. Dit zijn bijvoorbeeld vreemdelingen wiens verblijfsvergunning is verlopen, uitgeprocedeerde asielzoekers, slachtoffers van mensenhandel etcetera.

Een veilig thuis voor iedereen

Inleiding

Door de coronacrisis zijn we meer thuis en hebben we minder (fysieke) sociale contacten. We zitten dicht(er) op elkaars lip en in een deel van de gezinnen levert dit spanningen op. Zeker ten tijde van een lockdown en de sluiting van scholen is en was het in gezinnen met kinderen moeilijk in balans te blijven. Tegelijkertijd is het in de huidige periode moeilijker om problemen in gezinnen te signaleren door het beperkte aantal contacten.

Er zijn vermoedens en aannames dat door de coronacrisis geweldsituaties (alle vormen van huiselijk geweld) toenemen, zeker in gezinnen die al onder spanning stonden voor de crisis. Maar bij de totstandkoming van deze kernboodschap in februari 2021 is er geen onderbouwing voor deze vermoedens. Veilig Thuis ziet zowel in de regio als landelijk geen stijging van het aantal meldingen van huiselijk geweld.

Echter, professionals zien in de coronacrisis wel belangrijke triggers die geweldsituaties kunnen veroorzaken. Daarnaast zijn signaleringsmogelijkheden op dit moment zeer beperkt. Daarom kan niet worden uitgesloten dat er wel degelijk een toename van huiselijk geweld is. Geweldssituaties hebben een dusdanig grote impact op de gezondheid, ook op de lange termijn, dat deze kernboodschap gemeenten oproept om alert te zijn op signalen, zodat tijdig kan worden ingegrepen als dat nodig is.

Wat is huiselijk geweld?

Onder huiselijk geweld worden verschillende vormen van geweld verstaan; partnergeweld, kindermishandeling, ouderenmishandeling, seksueel geweld, schadelijke praktijken (eer gerelateerd geweld, vrouwelijke genitale verminking, huwelijksdwang, verborgen vrouwen). Bij kindermishandeling gaat het om lichamelijke mishandeling of verwaarlozing, psychische mishandeling of verwaarlozing, seksueel misbruik (ook online) en het getuige zijn van (partner)geweld.

Triggers huiselijk geweld

Professionals geven aan dat met name de lockdown periodes triggers zijn voor toename van alle vormen van huiselijk geweld. Het gaat dan om het gedwongen en voortdurend in hetzelfde huis zijn en het hebben van slechte financiële vooruitzichten. Deze omstandigheden verhogen stress en kunnen leiden tot spanningen en geweld. Daarnaast kunnen verminderde sociale controle extern, toegenomen controle intern en beperkte hulp en/of hulp op afstand leiden tot vermindering van signalen, hulpvragen en meldingen. Waar sprake is van voortdurend gezinsgeweld kan dit met name bij kinderen veel blijvende schade opleveren, zeker door het tijdelijke gebrek aan steun.

Signalen en onderzoeken

Veilig Thuis ziet zowel landelijk als regionaal op dit moment geen toename van het aantal meldingen.¹ Ook een onderzoek dat gedaan is onder gezinnen die voor de crisis al in beeld waren bij Veilig Thuis toont geen toename van geweld aan.²

Dit staat in contrast met andere onderzoeken en signalen. Zo laat de Kinderombudsman zien dat in gezinnen waar al veel ruzies waren voor de crisis het aantal ruzies is toegenomen tijdens de eerste lockdown.³ En de Kindertelefoon registreerde in de maanden april, mei en juni meer gesprekken over geweldsonderwerpen in vergelijking met dezelfde weken in 2019.⁴ En een ander onderzoek liet zien dat de zorgen onder professionals in de kinderopvang en het onderwijs over (het getuigen zijn van) geweldssituaties is toegenomen tijdens de eerste lockdown.^{5,6}

Doordat signalen en onderzoeken elkaar tegenspreken is er op dit moment geen conclusie te trekken over de vraag of er wel of geen toename van geweld is ten gevolge van de coronacrisis.

BELEIDSADVIES

De GGD adviseert gemeenten om alert te zijn op situaties van geweld in afhankelijkheidsrelaties. Het is mogelijk dat signalen van toegenomen huiselijk geweld niet worden opgevangen. Daarnaast is het door beperkte signaleringsmogelijkheden ook moeilijk voor hulpverleners om hulp te kunnen bieden. Hoe langer geweldsituaties bestaan, hoe groter de gevolgen op langere termijn en hoe moeilijk het huiselijk geweld te stoppen is. Het is van belang dat er nauw samengewerkt wordt tussen de verschillende instanties die met gezinnen te maken hebben, zoals Veilig Thuis, de Jeugdgezondheidszorg, jeugdzorg, de leerplichtambtenaar en het onderwijs. Ook is het van belang dat professionals zich goed kunnen voorbereiden op signalen en hulpvragen die naar boven kunnen komen na corona, zodat snel actie kan worden ondernomen.

Naast bovenstaande is het voor gemeenten van belang om preventief in te zetten op kwetsbare gezinnen en samenlevingsvormen waar de impact van de coronacrisis het grootste is. Het hebben van financiële beperkingen en weinig perspectief en de impact die de coronacrisis heeft op de psychische gezondheid, kunnen triggers zijn voor (nieuw) geweld. Daarom is het ook voor de preventie van geweldsituaties belangrijk om deze gezinnen te ondersteunen. Het gaat om ondersteuning in de opvoeding, de psychische gezondheid en het aanpakken en voorkomen van schulden.

Een veilig thuis voor iedereen

Referenties

- 1 Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR). **Stay home, stay safe? Resultaten.** <https://nscr.nl/stay-home-stay-safe-resultaten/> Bezocht op 01-03-2021.
- 2 Steketee, M., *et al.* **Kwetsbare gezinnen in tijden van Corona.** Onderzoek Verwey-Jonker Instituut, juni 2020. https://www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2020/07/220230_Kwetsbare-gezinnen-in-tijden-Corona_WEB.pdf Bezocht op 23-02-2021.
- 3 De Kinderombudsman. **Als je het ons vraagt. Thuis in 2020. KOM009/2020.** November 2020. <https://www.dekinderombudsman.nl/publicaties/als-je-het-ons-vraagt-thuis-in-2020-0> Bezocht op 05-02-2021.
- 4 De Kindertelefoon. **Onderzoeksresultaten Thema Kindermishandeling.** Publicatie 18 november 2020. <https://www.kindertelefoon.nl/resources/pdf-bestanden/handout-onderzoek-kindermishandeling.pdf> Bezocht 05-02-2021.
- 5 Universiteit Leiden. **Tijdens lockdown meer slachtoffers van kindermishandeling.** Januari 2021. <https://www.universiteitleiden.nl/nieuws/2021/01/tijdens-lockdown-meer-slachtoffers-van-kindermishandeling> Bezocht op 01-03-2021.
- 6 Universiteit Leiden. **Kindermishandeling tijdens de eerste lockdown.** Publicatie 13 januari 2021. <https://www.huiselijkgeweld.nl/publicaties/rapporten/2021/01/06/kindermishandeling-tijdens-eerste-lockdown> Bezocht op 01-03-2021.

Een gezonde omgeving voor iedereen

Inleiding

De coronacrisis heeft de leefomgeving zelf en ook onze verhouding tot de leefomgeving veranderd. Zo was de lucht tijdens de eerste coronagolf door vermindering in het (vlieg)verkeer al snel schoner.¹ Ook was er in die periode minder verkeersgeluid.

Hoewel we onze directe omgeving, natuur of openbare ruimte al belangrijk vonden, is het belang van een gezonde leefomgeving door de coronacrisis nog duidelijker geworden.² Inzetten op een gezonde fysieke leefomgeving biedt kansen voor het tegengaan van de negatieve effecten van coronacrisis. Dit wordt ook benoemd in de kernboodschappen gezonde leefstijl en psychosociale en mentale gezondheid. Leefomgeving is een divers thema en omvat vele aspecten. De GGD wil met deze boodschap urgentie vragen voor de druk op de openbare ruimte en het binnenmilieu thuis en op scholen.

Druk op openbare ruimte

Afgelopen jaar zijn mensen meer thuis gaan werken waardoor zij meer dan ooit zijn aangewezen op hun directe woonomgeving. Mensen zijn meer op de eigen buurt aangewezen voor sporten, bewegen, ontspannen, ontmoeten en spelen. De coronamaatregelen hebben tot grotere drukte in de openbare ruimte geleid.

BELEIDSADVIES

Een goed ingerichte openbare ruimte heeft een positief effect op de leefstijl en op de mentale gezondheid van omwonenden.⁵ De GGD adviseert gemeenten daarom om in te zetten op een inrichting van de leefomgeving, die gezond gedrag stimuleert. Een flexibele openbare ruimte, die men eenvoudig kan herinrichten, kan tijdens eventuele toekomstige pandemieën uitkomst bieden.⁶ Voor gemeenten is het de opgave om verdichting te combineren met het creëren van een leefomgeving die voor iedereen toegankelijk, veilig en aantrekkelijk is en die beschermt tegen de gevolgen van klimaatverandering. Door het slim verbinden van klimaatbeleid met gezondheidsbeleid, ruimtelijke inrichting en het herstelbeleid van de coronacrisis, kan gezondheids- en welvaartwinst worden geboekt.² Denk hierbij aan een groen schaduwrijk plein dat kan dienen als waterberging, dat uitnodigt om te bewegen, spelen, waar bankjes staan om te ontspannen en een watertappunt aanwezig is.

Enkele cijfers

Van de thuiswerkers verwacht 40-60% ook na de crisis vaker thuis te gaan werken.³

Ze maken aanzienlijk meer gebruik van parken, pleinen, openbare stranden, jachthavens, honden-uitlaatplekken en openbare tuinen, dan voor de pandemie. Stadsbewoners vinden het echter vaak te druk voor een veilige, ontspannen wandeling.⁴

Thuisventilatie onvoldoende

Doordat er meer mensen thuiswerken en thuis blijven werken, is men steeds vaker en met meer mensen in huis. Veel oude woningen hebben maar in beperkte mate de beschikking over goede ventilatiemogelijkheden. Daarnaast zijn veel mensen zich niet bewust van het belang om goed te ventileren. De kans op binnenmilieuproblemen, zoals vocht en schimmel wordt hiermee groter. Daarmee ontstaan en verergeren gezondheidsklachten, zoals hoofdpijn en luchtwegklachten. De ervaring van de GGD is dat deze problemen regelmatig voorkomen in kleinere, oudere en goedkope huurwoningen, die nog niet volledig verduurzaamd zijn. Deze woningen zijn veel te vinden in wijken waar veel mensen wonen met een lage sociaaleconomische positie. Specifiek maakt de GGD zich zorgen over de groep arbeidsmigranten, die vaak met veel personen in een kleine slecht onderhouden woning wonen.

BELEIDSADVIES

Door goede advisering en bewustwording kunnen problemen voorkomen worden. Gemeenten kunnen investeren in bewustwordingscampagnes en het geven van laagdrempelig advies. Daarin is het aan te bevelen om samen te werken met welzijnsorganisaties, woningcorporaties en de GGD.

Een gezonde omgeving voor iedereen

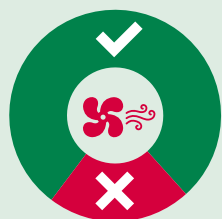
Ventilatie veel scholen niet op orde

Tijdens de coronacrisis is er veel aandacht geweest voor de ventilatie in schoolgebouwen. Om verspreiding van het coronavirus te voorkomen bleek een goede ventilatie belangrijk (dit geldt ook voor veel andere infectieziekten). Naast verspreiding van infectieziekten kunnen leerlingen door onvoldoende ventilatie last krijgen van klachten als hoofdpijn of concentratieproblemen. Deze klachten kunnen invloed hebben op de schoolprestaties.

BELEIDSADVIES

Mogelijk verliest de ventilatie de aandacht na de coronacrisis. De GGD adviseert de gemeenten dit onderwerp ook na de crisis bij schoolbesturen onder de aandacht te brengen. Vanwege de hoge kosten zal een bijdrage van de gemeente voor veel scholen nodig zijn om de ventilatie in scholen te kunnen verbeteren. De rijksoverheid heeft in het eerste half jaar van 2021 een subsidie (SUVIS) voor extra ventilatie opengesteld van 30%.⁹ In het programma Gezonde School van de GGD kunnen scholen kiezen voor het thema natuur en milieu waar ook het binnenmilieu een belangrijk thema is.

Enkele cijfers

Uit onderzoek naar de ventilatie op scholen is gebleken dat bij **22%** van de onderzochte scholen de ventilatie **niet op orde was**.⁷

De GGD verwacht op basis van haar eigen bevindingen tussen 2007 en 2011 dat dit een **onderschatting** is. Bij **72%** van de scholen voldeed de ventilatie **niet aan de door de GGD gestelde eisen**.⁸

Referenties

- 1 Levelt, P., et al. **Afname luchtvervuiling tijdens coronacrisis**. Publicatie KNMI, 27 oktober 2020. <https://www.knmi.nl/kennis-en-datacentrum/achtergrond/afname-luchtvervuiling-tijdens-coronacrisis> Bezocht op 01-03-2021.
- 2 Corona-inclusieve Volksgezondheid Toekomst Verkenning (c-VTV). **Verder kijken dan corona, over de toekomst van onze gezondheid. Thema Leefomgeving**. <https://www.volksgezondheidtoekomstverkenning.nl/c-vtv/leefomgeving> Bezocht 23-02-2021
- 3 Hamersma M., Haas de M., Faber R. **Thuiswerken en de coronacrisis**. Den Haag: Kennisinstituut voor Mobiliteitsbeleid, publicatie 31-08-2020. <https://www.kimnet.nl/binaries/kimnet/documenten/rapporten/2020/08/31/thuiswerken-en-de-coronacrisis/KiM+rapport+Thuiswerken+en+de+coronacrisis.pdf> Bezocht op 01-03-2021.
- 4 Stichting Wandelnet. **Factsheet 'Wandelen in coronatijd'**. Publicatie 15-10-2020. <https://www.wandelnet.nl/nieuwsbericht/2020/10/15/Factsheet-Wandelen-in-coronacrisis-zomerpeiling-2020> Bezocht op 01-03-2021.
- 5 GGD GHOR Nederland. **Kernwaarden gezonde leefomgeving**, versie 2020. https://ggdghor.nl/wp-content/uploads/2020/08/GGD_GHOR_EPUB_KW_GEZ_LEEFOMGEVING_April-2020.pdf Bezocht op 01-03-2021.
- 6 Honey-Rosés J., et al. **The impact of COVID-19 on public space: an early review of the emerging questions – design, perceptions and inequities**. Cities & Health, 31-07-2020. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23748834.2020.1780074?scroll=top&needAccess=true> Bezocht op 01-03-2021.
- 7 Landelijk Coördinatieteam Ventilatie op Scholen (LCVS). **Eindrapportage: beeld van ventilatie op scholen in het funderend onderwijs in Nederland**. Publicatie 1-10-2020. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/10/01/eindrapport-landelijk-coordinatieteam-ventilatie-op-scholen> Bezocht op 01-03-2021.
- 8 GGD Haaglanden, afdeling leefomgeving. **Evaluatierapport project Binnenmilieu op scholen. Resultaten onderzoek op- en adviezen aan scholen in Den Haag periode 2007 – 2011**. Publicatie 27-04-2009.
- 9 Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. **Specifieke uitkering ventilatie in scholen (SUVIS)**. Publicatie 08-02-2021. <https://www.rvo.nl/subsidie-en-financieringswijzer/suvis> Bezocht op 01-03-2021.